

"עמך עמי וא-להיך א-להי" – למהותו של גיור

גר המתגייר – כקטן שנולד דמי?

לאופיו של תהליך הגיור

הרב אפרים ולץ

אופיו של תהליך הגיור

כפי שצינו, אופיו של הליך הגיור מושפע במידה רבה מהתפיסה הבסיסית של היחס בין ישראל לעמים. להלן נציג מספר אפשרויות ביחס למהות הליך הגיור, אך ישנו קו שחוצה אותן לשתי קבוצות – מן הצד האחד ניצבת הגישה המהותנית הרואה בתהליך הגיור תהליך ניסי המתרחש באחת ומהפך את הגוי ברגע להיות בן ישראל, ומן העבר השני התפיסה האורגנית-משפטית, שניתן ללכת בה במספר כיוונים, הרואה בגיור תהליך מורכב של מעבר מתון מגויות לישראליות. ישנו מתאם עקרוני בין הנוקטים בגישה המהותנית של הגיור לאוחזים בעמדה של הבדל מהותי בין ישראל לעמים, ולהפך בין אלו הרואים בגיור תהליך אורגני-משפטי לבין אלו שסוברים כי ההבדל בין הגוי לישראל הוא תוצר של קבלת התורה ובחירה מוסרית. אך כפי שנראה להלן המתאם איננו מוחלט.

שינוי מהותני – ע"פ תפיסת הגיור כשינוי מהותני, הליך הגיור הוא מקודש ופועל בצורה רוחנית בלתי נגישה לאדם. דרך הפעולה היא 'ניסית', והאדם רק מייצר את הפעולות שאמורות להביא את המהות לידי שינוי מבלי שהוא מתיימר להבין כיצד ומדוע פעולות אלו מביאות לתוצאה הרצויה. הגר שעבר גיור כזה נעשה באחת לישות חדשה. קטן שנולד¹.

נראה שנכון יהיה לומר שככל שמתחזקת תפיסת ה'ניסיות' שבתהליך, תיתן ההלכה דגש יתר לפורמליות, באשר היא אינה יודעת באמת איך הדברים מתרחשים, ואין לך בגיור אלא חידוש.

שינוי אורגני-משפטי – ניתן לנסח כמה אפשרויות תחת קטגוריה זו, אשר המשותף לכולן הוא שההליך המשפטי אמור לשקף יעד ממשי, טבעי, שהגר אמור לעבור, ושניתן להבין ולאפיין אותו.

בשונה מגיור מהותני, אשר היה ונעשה כראוי, יספק תמיד את אותה התוצאה, ביחס לגיור אורגני-משפטי ניתן לדבר על גיור מוצלח יותר או פחות, לפי מידת הכנות וההכנות של הגר בעת הגיור. כמו כן, לפי שיטה זו "הליך

¹ למשל, ישנן דעות לפיהן הגר אינו נענש על חטאיו הקודמים.
כל הזכויות שמורות ©

הגיור" איננו זהה ל-"תהליך הגיור", כאשר זה האחרון מתחיל לפני ההגעה לבית הדין, ויכול להימשך אף אחרי היציאה ממנו, לעיתים אף למשך חיים שלמים, ולכל אורכו הגר הולך ונטמע לאיטו בעם ישראל.

מחלוקת הרמב"ם וריה"ל ביחס למהות ההבדל בין ישראל לעמים, גוזרת גם את היחס שלהם לתהליך הגיור. לדעת ריה"ל הפער הוא כאמור סגולי ומהותי, ולכן רק הליך גיור שמהווה מהפך ישותי-ניסי יוכל לגשר על הפער בין ישראל לעמים. בעמדה זו אחזו פוסקים שונים כדוגמת בעל הלבוש:

הדעת נותן שגר המתגייר ומקבל עליו עול התורה ומצווה ועול מלכות שמים, ודאי נתערה עליו רוח ממרום, רוח חדש, רוח קדישא, נשמת חדת, **ונעשה איש אחר, וכאילו נוצר ונולד בו ביום דמי.**

(לבוש רסט, א)

עמדה זו תואמת את השקפת ריה"ל על הפער בין ישראל לעמים, אך זאת יש לציין כי ריה"ל עצמו כלל לא מסכים שגיור יכול לגשר על פער מעין זה. הוא עצמו טען כי הגיור הוא פרוצדורה ראויה, אך היא אינה יכולה להפוך את הגוי לישראל באופן מהותי.²

בשונה מריה"ל, לרמב"ם טבעי יהיה לאמץ את הגישה האורגנית-משפטית, שבה הגר עובר תהליך עמוק של שינוי פנימי, ואימוץ עולם דתי-מוסרי חדש. ההפנמה שלו עשויה לארוך תקופת חיים, אך היא אפשרית בהחלט.

מהותו של התהליך האורגני-משפטי עשוי להיות אחד משתי אפשרויות מרכזיות – זו הדתית וזו הלאומית – עמי וא-לוהיך א-לוהי.³

אימוץ המרכיב של הדתי, מתוך אמונה פנימית או לכל הפחות כאורח חיים, מובן על פניו. לעומת זאת, על פי התפיסה כי הגיור הוא כניסה ללאום, מוטל עלינו לברר איזה תהליך יכול לגרום לאדם לאמץ בצורה מוצלחת את הלאומיות. כיצד ניתן 'להלאים' אדם – האם עצם ההצהרה שהוא חלק מן העם הוא הופך אותו לכזה? הרי אנחנו רוצים ליצור מציאות ולא רק להצהיר הצהרות חסרות משמעות ריאלית.

כמובן שלפני ההכרעה לגבי ההליך שמצרף אדם ללאום, צריך יהיה לברר מה מגדיר את הלאום. שאלה זו ביחס לגיור מציבה בפנינו קונפליקט פרדוקסלי. תפיסה של לאום על פי היסוד האתני כגורם מכונן של הלאומיות, הוא בעייתי שכן אי אפשר לגייר לאתנוס (אולי רק דרך חיתון וילדים). מן העבר השני, לאומיות תרבותית היא אמורפית וגם היא מקשה על הגדרת הגבולות והכניסה לעם. שתי האפשרויות השכיחות הנוספות להגדרת הלאומיות הן בעייתיות מכיוונים אחרים. האפשרות המזהה בין הלאומיות לדת – מחזירה אותנו לגיור דתי ובעצם מבטלת את

² אמנם חשוב לציין כי ריה"ל (ד, כג) כתב שלעתיד לבוא יהיה שינוי אוניברסלי בטבע האומות והם יוכלו להתעלות ממדרגתם באופן מהותי.

³ כמובן ניתן לטעון ששני האלמנטים קשורים זה בזה, אך בדרך כלל רוב הפוסקים נתנו משקל רב יותר לאחת מן האפשרויות, והשנייה נכרכת יחד עימה.

המושג של גיור לאומי. האפשרות האחרונה, לפיה הלאומיות נבחנת במישור של השייכות המדינית גם היא אינה מועילה, שכן היא קובעת שכל אזרח המדינה חייב להיות יהודי.

נדמה כי הדרך שעל ידה נפתרת הבעייתיות של הגדרת הלאום ביחס לגיור, היא 'לעקוף' אותה, ובמקום לנסות לאחוז בנקודה מגדירה מהותית אחת, הגיור מעצב תהליך שבו הגר הולך ונטמע בקהל, ומאמץ בדרכו את כל המרכיבים הללו בצורה של דרך חיים, ולא כאידיאולוגיה מופשטת ותיאורטית.

הגיור כתהליך היטמעות

כפי שצינו, בניגוד לגישה המהותנית הרואה בגיור בבית הדין רגע חד פעמי של מהפך, הגישה האורגנית-משפטית סבורה שהגיור כתהליך מתחיל עוד קודם ההגעה לבית הדין ומסתיים הרבה אחר כך, והגיור כהליך המשפטי הוא אמנם רק חלק מהתהליך הכולל אך הוא אמור להוות בו את נקודת השיא. מהותו של תהליך זה, לפי הגישה האורגנית-משפטית, הוא ההיטמעות הרוחנית-חברתית, שעניינה הוא שבסופה יתבטל הפער בין הגר לישראל חברו. כאשר אנו מדברים על הגיור במשמעות של טמיעה בתוך העם, מבחינה לאומית ורוחנית, ברור שאנו מדברים על מעבר תהליכי מזהות לזהות, שאינו יכול לעולם להתקיים ביום אחד, וככל הנראה אפילו לא בדור אחד. רק לצאצאי הגר יש סיכוי להיטמע לגמרי ולהיות בעלי זהות יהודית אותנטית.

אנו מוצאים בחז"ל התייחסויות שונות לכך שהגר לא במהרה מתנתק מעברו. כך בגמרא בסנהדרין המתארת את יתרו כמי שהצטער על איבוד מצרים, ורואה בהתנתקות של הגוי מעמו תהליך האורך דורות רבים:

ויחד יתרו, רב ושמואל, רב אמר: שהעביר חרב חדה על בשרו, ושמואל אמר: שנעשה
 חדודים חדודים כל בשרו. אמר רב, **היינו דאמרי אינשי: גיורא, עד עשרה דרי לא תבזה
 ארמאי קמיה.**

(סנהדרין צד, א)

תהליכיות זו תופסת מקום בענייני הגר גם להלכה. אנו מוצאים כי הגר נדחה לסוף רשימת הקדימויות בהצלת נפשות, קודם רק לעבד משוחרר:

כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר.

(משנה הוריות ג, ח)

התייחסות זו אל הגר מפליאה במיוחד לאור העובדה שלעניין יוחסין מעמדו גבוה מזה של הממזר והנתין:

עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי ישראל חללי גירי וחרורי ממזרי נתיני שתוקי ואסופי.

כהני לויי וישראל מותרים לבא זה בזה, לויי ישראל חללי גירי וחרורי מותרים לבא זה בזה,
 גירי וחרורי ממזרי ונתיני שתוקי ואסופי כולם מותרין לבא זה בזה.

(משנה קידושין ד, א)

עמד על כך המהרש"א:

אלו עשרה כתות הם כלל ישראל המאמינים בה' וקדושתן עשר קדושות זו למעלה מזו עד הכהן שהוא קודש הקדשים כמ"ש בסוף מסכת הוריות ושם חשיב ממזר ונתין קודם לגרי וחרורי היינו **לעבין להחיותו אבל הכא לעבין יחוס וקדושה וגדר ערוה גירי וחרורי קודמין להן.**

(מהרש"א קידושין סט, א)

את ההסבר למשנה בהוריות מספקת לנו הגמרא:

נתין קודם לגר - **זה גדל עמנו בקדושה, וזה לא גדל עמנו בקדושה.** גר קודם לעבד משוחרר - זה היה בכלל ארור, וזה לא היה בכלל ארור.

(קידושין סט, א)

עולה אם כן שעל אף שברמת המעמד האישי קדושתו של הגר 'גבוהה' יותר מזו של הממזר והנתין, מבחינה רוחנית-לאומית אנו רואים אותו עדיין כמי שלא נטמע לגמרי, ולעניין הצלה התלויה בקרבה וערבות הוא נדחק לאחור.

הדבר דומה לאזרחי ישראלי שחי בחו"ל ארבעים שנה, לעומת יהודי שעלה לארץ אך מסיבות פורמליות לא התאזרח, וחי בישראל כנתין זר ארבעים שנה. הראשון יהיה זכאי להצביע, כי מבחינה חוקית הוא ישראלי, אבל ברור לכולם שבאופן מהותי השני ישראלי ממנו.

גם לעניין הטמיעה של צאצאי הגר לאחר מספר דורות אפשר למצוא הדים במקורות שונים. הזוהר מביא את דבריו של רבי שמעון על כך שזוהמת הגויות אינה פוסקת קודם לשלוש דורות:

א"ל ר"ש, אלעזר ברי לא דמי מאן דאיתי משרשא קדישא ומגזעא דקשוט, למאן דאיתי מגזעא בישא ומשרשא דגעלי בישין תקיפין, בישראל כתיב בהו (ירמיה ב) ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת, באומות עכו"ם כתיב (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם, ובגין כך ישראל קדישין זרעא דקשוט גזעא דאתבסמו בטורא דסיני ואתפסק מנייהו כל זוהמא, כלהו מתבסמין וכלהו עיילי בקיימא קדישא דיומם ולילה למהוי שלמים בכלא **אבל באומות עכו"ם קשיא למעבר מנייהו זוהמא ואפילו עד ג' דרין.**

(זוהר ויקרא יד, ב)

כך היא דעת ר' יוסי בגמרא בקידושין הדורש מן הכתובים שגר מותר בממזרת:

ת"ר: גר נושא ממזרת, דברי ר' יוסי, ר' יהודה אומר: גר לא ישא ממזרת... מ"ט דרבי יוסי? חמשה קהלי כתיבי: חד לכהנים, וחד ללוים, וחד לישראלים, וחד למישרי ממזר בשתוקי, וחד למישרי שתוקי בישראל, קהל גרים לא איקרי קהל.

(קידושין עב, ב)

הגמרא ממשיכה וקובעת שצאצאי הגרים אינם מותרים בממזרים למספר דורות מוגבל:

דתניא: גר עד עשרה דורות - מותר בממזרת, מכאן ואילך - אסור בממזרת; ויש אומרים: עד שישתקע שם עבודה זרה וגיות⁴ ממנו.

(קידושין עה, א)

הרמב"ם פוסק כשיטת ר' יוסי, ומנמק את ההיתר של הגר בממזרת, אך מוסיף שאם אחד מההורים ישראל, אסור בנם בממזרת:

ממזר מותר לישא גיורת, וכן הממזרת מותרת לגר, והבנים משניהם ממזרים שהולד הולך אחר הפגום שנאמר בקהל ה' **וקהל גרים אינו קרוי קהל ה'.**

גיורת שנשאת לגר והולידו בן אע"פ שהורתו ולידתו בקדושה הרי זה מותר בממזרת, וכן בן בן בנו עד שישתקע שם גירותו ממנו ולא ייוודע שהוא גר ואח"כ יאסר בממזרת ואחד הגרים ואחד העבדים משוחררין דין אחד לכולן.

גר שנשא בת ישראל או ישראל שנשא גיורת הולד ישראל לכל דבר ואסור בממזרת.

(רמב"ם איסורי ביאה טו, ז-ט)

הגדר של ישתקע שם 'עבודה זרה וגיות' ממנו הוא גדר 'בלתי הלכתי' בעליל, ואין לו פשר אלא באמירה הכוללת שעד שהגר אינו נטמע אין הוא ישראלי לגמרי. התוספת של הרמב"ם (איסורי ביאה טו, ח-ט) לפיה אם אחד מהוריו הוא ישראל הבן אסור בממזרת, ממשיכה את ההגיון של ההיטמעות העולה מן הסוגיה, שכן אם אחד ההורים הוא ישראל הבן כבר נחשב לישראל גמור ולא לבן גרים, והטמיעה של הגר הושלמה.

המנחת חינוך עושה שימוש בגדר הזה של טמיעה גם לעניינים נוספים, כמו מצוות אהבת הגר:

וגם לא נתבאר עד כמה נקרא גר, אם הוא לבדו שנכנס לדת, או אם גם בניו אחריו, ולא נתבאר עד כמה דורות הם גרים. ונראה דדינו כמו לענין יוחסין באה"ע"ז סי' ז' סכ"א דעד כמה דורות נקראים גרים, רק אם יש צד אחד ישראל דאינו כגר לענין יחוס עי"ש, הכי נמי אינו כגר לענין מצוה זו, שיש לו עוזר באומה.

(מנחת חינוך תלא)

אם כן, אנו מוצאים כי ישנם ביטויים שונים לעובדה שתהליך ההיטמעות הטבעי של גר הוא מורכב וארוך, ואין הוא נעשה כישראל גמור כאחת. הדברים אמורים בעיקר כלפי המשמעויות הקשורות למרחב החברתי-לאומי שלא יכול לעולם להתרחש בבת אחת, וזאת בשונה מן המרחב הדתי-רוחני, שאמנם גם הוא בדרך כלל תהליכי, אבל מפאת היותו תהליך פנימי בין האדם לא-לוהיו, הוא יכול להיות מהיר וחד הרבה יותר. הפנמה של אורחות חיים כלליים, ותפיסה של הגר כחלק מן העם בעיני עצמו והסובבים אותו, היא בהכרח תהליך ארוך יותר⁵.

⁴ ע"פ כת"י ונציה. בנוסחאות האחרות הגירסא קרובה והרעיון דומה. בדפוס וילנא "עבודת כוכבים".
⁵ עינינו הרואות שהקהל הרחב מתייחס ככלל בחום ואהבה למתגיירים, אך במישורים חברתיים של קשרי נישואין וכדו' ישנה רתיעה בדורות ראשונים.

כאמור, הבחנו לעיל בין התהליך המורכב והארוך ובין ההליך בבית הדין שצריך שיהיה לו התחלה וסוף ברורים. להלכה, מי שעבר את הליך הגיור הוא גר לרוב העניינים (למעט אלו שהזכרנו), אך בהמשך לימודנו נראה איך גם הליך הגיור עצמו מושפע מתפיסת הגיור כתהליך ארוך טווח.